

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA W POLSCE ZA CZYNY ZABRONIONE POPEŁNIONE ZA GRANICĄ

Bartłomiej Filek

Wolters Kluwer

**ODPOWIEDZIALNOŚĆ
KARNA W POLSCE
ZA CZYNY ZABRONIONE
POPEŁNIONE ZA GRANICĄ**

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA W POLSCE ZA CZYNY ZABRONIONE POPEŁNIONE ZA GRANICĄ

Bartłomiej Filek

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez Uniwersytet Opolski

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez

Fundację dla Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego

Stan prawny na 15 września 2022 r.

Recenzent

Dr hab. Dariusz Jagiełło, prof. Uniwersytetu SWPS

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne

Anna Kunz

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-500-4

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Dla Mojej Kochanej Karoliny

„Warto być uczciwym, choć nie zawsze się to opłaca.
Opłaca się być nieuczciwym, ale nie warto.”

Władysław Bartoszewski

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	13
Rozdział I	
Miejsce popełnienia czynu zabronionego w kontekście zasad odpowiedzialności karnej za czyny zabronione popełnione za granicą	19
1. Zagadnienia wstępne związane z problematyką miejsca popełnienia czynu zabronionego	19
2. Koncepcja (teoria) miejsca popełnienia czynu zabronionego w polskich przepisach materialnego prawa karnego i prawa wykroczeń	24
Rozdział II	
Czyn zabroniony popełniony za granicą	61
1. Zagadnienia ogólne	61
2. Przesłanki negatywne dla uznania czynu zabronionego za popełniony za granicą	82
2.1. Czyn zabroniony popełniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej	82
2.2. Czyn zabroniony popełniony na polskim statku wodnym albo na polskim statku powietrznym	97

Rozdział III

Zasady odpowiedzialności karnej w Polsce za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą

w zależności od obywatelstwa sprawcy	125
1. Znaczenie obywatelstwa sprawcy czynu zabronionego w przypadku odpowiedzialności karnej w Polsce za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą	125
2. Status obywatelski sprawcy czynu zabronionego	127
3. Odpowiedzialność karna obywatela polskiego za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą	153
3.1. Zasada odpowiedzialności karnej obywatela polskiego za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą w Kodeksie karnym z 1997 r.	153
3.1.1. Uwagi ogólne	153
3.1.2. <i>Ratio legis</i> zasady obywatelstwa	157
3.1.3. Zakres przedmiotowy zasady obywatelstwa	160
3.1.4. Nazewnictwo zasady	171
4. Odpowiedzialność karna cudzoziemca za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą	175
4.1. Uwagi ogólne odnośnie do zasad odpowiedzialności karnej cudzoziemca za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą w Kodeksie karnym z 1997 r.	175
4.2. Zasada ochronna ograniczona w Kodeksie karnym z 1997 r.	176
4.2.1. <i>Ratio legis</i> zasady ochronnej ograniczonej	176
4.2.2. Zakres przedmiotowy zasady ochronnej ograniczonej	178
4.2.3. Nazewnictwo zasady	193
4.3. Zasada subsydiarna w Kodeksie karnym z 1997 r.	195
4.3.1. <i>Ratio legis</i> zasady subsydiarnej	195
4.3.2. Zakres przedmiotowy zasady subsydiarnej	199
4.3.3. Nazewnictwo zasady	209
5. Warunek podwójnej przestępności czynu	211
6. Wyjątki od warunku podwójnej przestępności czynu zabronionego	240
6.1. Uwagi ogólne	240

6.2. Czyn zabroniony popełniony przez polskiego funkcjonariusza publicznego.....	241
6.3. Czyn zabroniony popełniony w przestrzeni kosmicznej albo w innym miejscu niepolegającym żadnej władzy państwowej.....	245

Rozdział IV

Zasady odpowiedzialności karnej w Polsce za czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione za granicą niezależnie od obywatelstwa sprawcy.....	247
1. Zagadnienia ogólne	247
2. Zasada ochronna nieograniczona.....	247
2.1. <i>Ratio legis</i> zasady ochronnej nieograniczonej	247
2.2. Zakres przedmiotowy zasady ochronnej nieograniczonej	249
2.3. Nazewnictwo zasady.....	282
3. Zasada uniwersalna.....	284
3.1. Zasada uniwersalna w Kodeksie karnym z 1997 r.	284
3.1.1. <i>Ratio legis</i> zasady uniwersalnej	284
3.1.2. Zakres przedmiotowy zasady uniwersalnej.....	293
3.2. Nazewnictwo zasady.....	325

Rozdział V

Wybrane zagadnienia materialnoprawne związane z zastosowaniem zasad odpowiedzialności karnej w Polsce za czyny zabronione popełnione za granicą	329
1. Problematyka stosowania przez polskie organy wymiaru sprawiedliwości przepisów prawa obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego za granicą	329
2. Problematyka wewnętrznego zbiegu zasad odpowiedzialności karnej w Polsce za czyn zabroniony popełniony za granicą.....	343

Rozdział VI

Zasady odpowiedzialności karnej <i>sensu largo</i> w Polsce za czyn zabroniony jako wykroczenie popełnione za granicą	357
---	------------

Rozdział VII

Wnioski końcowe i postulaty <i>de lege ferenda</i>	369
---	------------

1. Wnioski końcowe i postulaty *de lege ferenda* odnoszące się do zasad odpowiedzialności karnej za czyny zabronione jako przestępstwa popełnione za granicą 369
2. Wnioski końcowe i postulaty *de lege ferenda* odnoszące się do zasad odpowiedzialności karnej *sensu largo* za czyny zabronione jako wykroczenia popełnione za granicą 383

Literatura.....	389
------------------------	------------

Orzecznictwo	403
---------------------------	------------

Źródła prawa.....	405
--------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
k.k. z 1932 r.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60 poz. 571 ze zm.)
k.k. z 1969 r.	– ustawa z 19.04.1969 – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2022 r. poz. 859 ze zm.)
k.k.w. z 1932 r.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.10.1932 r. – Kodeks karny wojskowy (Dz.U. Nr 91, poz. 765 ze zm.)
k.k.w.p.	– dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2018 r. poz. 2175)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
k.p.w.	– ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2022 r. poz. 1124 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.)

konwencja chicagowska	– Konwencja o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, podpisana w Chicago 7.12.1944 r. (Dz.U. z 1959 r. Nr 35, poz. 212 ze zm.)
pr. lot.	– ustawa z 3.07.2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1235 ze zm.)
pr. wykr.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. Nr 60, poz. 572 ze zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
u.b.m.	– ustawa z 18.08.2011 r. o bezpieczeństwie morskim (Dz.U. z 2022 r. poz. 515 ze zm.)
u.o.g.p.	– ustawa z 12.10.1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. z 2022 r. poz. 295)
u.o.m.	– ustawa z 21.03.1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (Dz.U. z 2022 r. poz. 457 ze zm.)
u.o.p.	– ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2022 r. poz. 465)
u.p.n.	– ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r. poz. 2050 ze zm.)
u.z.z.m.s.	– ustawa z 16.03.1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza przez statki (Dz.U. z 2020 r. poz. 1955 ze zm.)
u.ż.ś.	– ustawa z 21.12.2000 r. o żegludze śródlądowej (Dz.U. z 2022 r. poz. 1097)

Inne

COPUOS	– Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (Komitet ONZ ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej)
CPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
KZS	– Krakowskie Zeszyty Sądowe
OSAKat	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych. Apelacja Katowicka
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy

WSTĘP

Monografia ta stanowi zaktualizowaną część rozprawy doktorskiej, którą obroniłem w 2020 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, uzyskując stopień naukowy doktora nauk prawnych. Jej przedmiotem jest problematyka odpowiedzialności karnej w Polsce za czyny zabronione popełnione za granicą. Asumptem do przeprowadzenia analizy dogmatycznej tego wielopłaszczyznowego zagadnienia badawczego jest stały wzrost znaczenia tej problematyki. Przyczyną takiego stanu rzeczy są przeobrażenia, jakie nastąpiły, w szczególności w ostatnich prawie 20 latach, w Polsce oraz w życiu społecznym i gospodarczym Polaków, a także w obszarze współpracy międzynarodowej w sprawach karnych. Transformacja ta nie przebiegałaby w takim zakresie i tempie, gdyby nie historyczny moment, jakim była akcesja 1.05.2004 r. Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej. Chwila ta znacząco wpłynęła na intensyfikację migracji ludności, związaną ze swobodnym przepływem osób w ramach Unii Europejskiej. Implikacją tych zjawisk społecznych jest dynamizacja kontaktów międzynarodowych na różnych płaszczyznach życia społecznego i gospodarczego. Swobodny przepływ osób stanowił między innymi impuls dla licznej grupy obywateli polskich i obywateli innych państw członkowskich Unii Europejskiej do zmiany dotychczasowego stałego pobytu i przeniesienia swojego centrum życiowego na terytorium innego państwa członkowskiego. Ten precedens nie ma jedynie charakteru endogennego w ramach Unii Europejskiej. Proces ten występuje również, z różnych powodów, w odniesieniu do migracji obywateli innych państw czy też bezpaństwowców na terytorium różnych państw członkowskich Unii Europejskiej. Jednocześnie także obywatele państw członkowskich Unii Europejskiej migrują poza zewnętrzne granice Unii Europejskiej. Sam proces migracji nie jest

przy tym w żadnym stopniu generatorem negatywnych zjawisk w życiu społecznym, do czego należałoby zaliczyć zjawisko popełnienia czynu zabronionego jako przestępstwo lub wykroczenie dokonane za granicą. Jednakże progresja tego procesu skutkuje intensyfikacją spraw karnych i spraw o wykroczenia o charakterze międzynarodowym. Proces ten dostrzegalny jest między innymi we wzroście znaczenia problematyki czynów zabronionych popełnianych za granicą przez obywateli polskich, a także czyny zabronione popełniane za granicą godzące w obywateli polskich, polskie instytucje państwowe, polskie podmioty prawa prywatnego oraz w dobra chronione prawem przez obowiązujące przepisy prawa w Rzeczypospolitej Polskiej.

Drugim czynnikiem, który skłonił mnie do poddania analizie tytułowego zagadnienia jest dostrzegalna zmiana w otaczającej nas rzeczywistości, związana w szczególności ze sposobami komunikacji międzyludzkiej, powszechnym dostępem do cyberprzestrzeni, korzystaniem z chmury obliczeniowej, wykorzystywaniem coraz bardziej zautomatyzowanych pojazdów, rozwojem robotyki czy też posługiwaniem się zdalnie sterowanymi pojazdami w różnych przestrzeniach¹. Te wszystkie zmiany zachodzące w różnych dziedzinach życia codziennego powodują konieczność co najmniej rozważenia, czy nowe miejsca lub sposoby wykorzystywane w popełnianiu przestępstw lub wykroczeń nie wymagają interwencji legislacyjnej w celu adaptacji obowiązujących rozwiązań normatywnych do nowych wyzwań i zagrożeń, przed którymi staje prawo karne i prawo wykroczeń. Wskazane wyżej zmiany pozwalają na przyjęcie ogólnej konstatacji, że choć na pozór wciąż żyjemy na tym samym świecie co 100 lat temu, to jednak obecnie nic nie jest już takie samo jak poprzednio.

Wskazane wyżej determinanty doprowadziły do poddania badaniu i ocenie dotychczasowe instrumenty prawne związane z możliwością pościągnięcia do odpowiedzialności karnej w Polsce osoby popełniającej za

¹ Wybrane, już zaistniałe zmiany w otaczającej rzeczywistości, a także te, które mogą urzeczywistnić się w stosunkowo niedalekiej przyszłości, w kontekście prawnokarnym stały się asumptem do przygotowania publikacji o charakterze monograficznym autorstwa K. Mamaka, *Prawo karne przyszłości*, Warszawa 2017.

granicą określony czyn zabroniony jako przestępstwo lub wykroczenie. Analiza poszczególnych zasad zostanie przeze mnie przeprowadzona z punktu widzenia krajowego ustawodawcy. Jedynie w niezbędnym zakresie zostaną przedstawione uwarunkowania wynikające z prawa międzynarodowego publicznego odnoszące się do granic treściowych krajowych zasad odpowiedzialności za czyny zabronione popełnione za granicą. Takie określenie ram analizy badawczej przedmiotowego zagadnienia jest wynikiem przyznania państwu szerokich kompetencji *ius puniendi* w świetle prawa międzynarodowego publicznego. To, nazywane przez niektórych autorów, prawo każdego państwa do swobodnego kształtowania zakresu swojej jurysdykcji znalazło akceptację w prawie międzynarodowym publicznym już w latach 20. ubiegłego wieku. Stało się tak za sprawą francuskiego statku „Lotus”, który 2.08.1926 r. na pełnym morzu zderzył się z tureckim statkiem „Boz-Kourt”². Wskutek tego zderzenia śmierć poniósł członek załogi statku tureckiego. Postępowanie karne wobec francuskiego oficera statku francuskiego prowadził turecki wymiar sprawiedliwości, w związku z czym francuski oficer musiał pozostać w porcie w Konstantynopolu. Wszystkie czynności procesowe podejmowane przez organy tureckie wobec francuskiego oficera wywołały stanowczy sprzeciw Francji. W ocenie tego kraju postępowanie karne powinno być prowadzone wyłącznie przed francuskim wymiarem sprawiedliwości. Stanowisko Francji doprowadziło do wydania rozstrzygnięcia w tym zakresie przez Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze, który w wyroku z 7.09.1927 r. przyjął, że prawo międzynarodowe nie zabrania Turcji wykonywania w tej sprawie własnej jurysdykcji, mimo istnienia konkurencyjnych podstaw do wykonywania wobec tej samej osoby swojej jurysdykcji przez Francję³. Konsekwencją zapatrywania wyrażonego w tym judykacie jest obecnie powszechnie akceptowane suwerenne prawo każdego państwa do ustalania zakresu krajowych uregulowań prawnych w odniesieniu do czynów zabronionych popełnionych za granicą, które mogą ulec ograniczeniu

² Szerzej sprawę tę przedstawia L. Gardocki, *Zagadnienia internacjonalizacji odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione za granicą*, Warszawa 1979, s. 26.

³ L. Gardocki, *Zagadnienia internacjonalizacji...*, s. 26.

jedynie w następstwie umów międzynarodowych⁴. Wskazany kontekst międzynarodowy dotyczący granic krajowej kompetencji co do sposobu regulacji zakresu obowiązywania prawa krajowego skłonił mnie do skupienia się na problematyce wyznaczenia ram krajowej kompetencji ustawodawczej w zakresie kreacji systemu zasad odpowiedzialności w Polsce za czyn zabroniony jako przestępstwo albo wykroczenie popełnione za granicą. W sposób zamierzony użyłem wyżej sformułowania „krajowa kompetencja ustawodawcza”, ponieważ problematykę tę należy odróżnić od zagadnienia jurysdykcji krajowej w sprawach przestępstw i wykroczeń. Mimo że między tymi pojęciami istnieje ścisła korelacja, nie należy ich utożsamiać. Kompetencja ustawodawcza to określenie charakterystyczne dla prawa materialnego, które odwołuje się do określonych przepisów prawa obowiązujących w systemie prawnym danego państwa, wynikających z jego prawa krajowego, oraz prawa do międzynarodowego, uprawniających do stosowania przepisów prawa materialnego obowiązujących w tym państwie w stosunku do czynów popełnionych w danej przestrzeni, m.in. za granicą. Pojęcie jurysdykcji krajowej jest natomiast immanentnie związane z płaszczyzną procesową. Korelacja między tymi pojęciami przebiega w ten sposób, że zakres sytuacji wyznaczonych w ramach danego systemu kompetencji ustawodawczej może być następnie ograniczony w przypadku wystąpienia okoliczności wyłączających wykonywanie jurysdykcji przez organy tego państwa. Do takich okoliczności można zaliczyć przykładowo immunitety, które ograniczają możliwość wykonywania jurysdykcji przez dane państwo, mimo posiadania kompetencji ustawodawczej w tym zakresie. Jednakże wektor oddziaływania korelacji między tymi pojęciami nie będzie nigdy skierowany w przeciwną stronę. Jurysdykcja czerpie przecież swój zakres zastosowania z istniejącej kompetencji ustawodawczej. Brak kompetencji ustawodawczej danego państwa wyłącza możliwość sprawowania jurysdykcji przez organy wymiaru sprawiedliwości tego państwa. Celem pracy jest dokonanie analizy i oceny polskiego systemu kompetencji zarówno w zakresie odnoszącym się do jego całości, jak i do poszczególnych uregulowań prawnych wyznaczających dyspozycję konkretnych zasad obowiązywania w przestrzeni polskiego

⁴ L. Gardocki, *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985, s. 139; Z. Barwina, *Zasada wzajemnego uznawania w sprawach karnych*, Warszawa 2012, s. 354.

prawa karnego i wykroczeń. Ocena krajowego systemu kompetencji ustawodawczej zostanie przeprowadzona w szczególności z uwzględnieniem zasady proporcjonalności oraz określoności i pewności prawa. W tym celu konieczne jest zarysowanie istotnych elementów kontekstu historycznego poszczególnych zasad, przedstawienie ich *ratio legis* oraz dokonanie analizy ich zakresu podmiotowego i przedmiotowego. Dopiero po przedstawieniu powyższych zagadnień stanie się możliwe dokonanie ich prawidłowej oceny w powyższym kontekście zarówno w zakresie systemowym, jako całości uregulowań prawnych dotyczących zasad odpowiedzialności za czyny zabronione popełnione za granicą, jak i w zakresie indywidualnym w celu ukazania symptomatycznych cech poszczególnych zasad wchodzących w skład tego systemu. Oceny tej w przyszłości będzie trzeba również dokonać w związku ze wskazaną wyżej problematyką, a zarazem konieczne będzie przeprowadzenie analizy badawczej dotyczącej problematyki miejsca popełnienia czynu zabronionego i określenia determinantów pozwalających na zakwalifikowanie konkretnego czynu jako czynu popełnionego za granicą. Konieczność przyjęcia takiej formuły pozwoli na ukazanie wszystkich płaszczyzn związanych z zasadami odpowiedzialności w Polsce za czyn zabroniony jako przestępstwo albo wykroczenie popełnione za granicą.

Obecna sytuacja międzynarodowa dopisała również jeszcze jeden kontekst niniejszej monografii. Jest nim zmiana sytuacji geopolitycznej w wyniku rozpoczęcia działań wojennych w Ukrainie przez Federację Rosyjską. To haniebne zachowanie władz Federacji Rosyjskiej, którego czas z pewnością nie wymaże z ludzkich serc i myśli, stawia przed polskim ustawodawcą szereg pytań dotyczących oceny możliwości ścigania również w Rzeczypospolitej Polskiej sprawców dopuszczających się tych okrutnych czynów w Ukrainie. Podobne pytania zadaje dziś sobie cały świat. Oby tylko udało się społeczności międzynarodowej nie za późno znaleźć rozwiązanie tego zagadnienia. Jak bowiem słusznie w przeszłości podkreślił John F. Kennedy: „Ludzkość musi położyć kres wojnie, bo inaczej wojna położy kres ludzkości”.

Na zakończenie chciałbym podziękować tym, bez których udziału niniejsza monografia nie mogłaby powstać. Przede wszystkim dziękuję mojemu Promotorowi, prof. dr. hab. Stanisławowi Hocowi. Mam

to szczęście, że na swojej drodze naukowej mogłem spotkać takiego zacnego przewodnika po meandrach prawa karnego i życia naukowo-badawczego. Panie Profesorze, dziękuję za wsparcie naukowe, wiarę w końcowy sukces, dobre słowo i zawsze pomocną dłoń! Podziękowania kieruję również do Promotorki pomocniczej, dr Moniki Filipowskiej-Tuthill.

Chciałbym także podziękować mojej drugiej połowie – Karolinie. W trudnych chwilach, zwątpieniach i braku sił zawsze znajdowałem u Niej wsparcie oraz dodatkową siłę do kontynuowania tego projektu badawczego. Przepraszam, Kochanie, za wszelkie niedogodności w okresie realizacji tego projektu. Dlatego właśnie Tobie, choć to tak niewiele, dedykuję tę monografię!

Dziękuję również Wydawnictwu Wolters Kluwer Polska, Uniwersytetowi Opolskiemu oraz wszystkim pozostałym podmiotom/osobom za wsparcie finansowe i organizacyjne niezbędne do opublikowania niniejszej monografii.

Rozdział I

MIEJSCE POPEŁNIENIA CZYNU ZABRONIONEGO W KONTEKŚCIE ZASAD ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ ZA CZYNY ZABRONIONE POPEŁNIONE ZA GRANICĄ

1. Zagadnienia wstępne związane z problematyką miejsca popełnienia czynu zabronionego

Dla przyjęcia możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności sprawcy w Polsce za czyn zabroniony popełniony za granicą pierwszorzędne znaczenie ma określenie miejsca popełnienia czynu zabronionego. Jest to bowiem ustalenie konieczne dla określenia, czy przedmiotowy czyn zabroniony został popełniony w Polsce, czy też za granicą. Z tej przyczyny to właśnie problematyka miejsca popełnienia czynu zabronionego stała się podstawowym wstępnym przedmiotem analizy prawnej w niniejszej monografii.

Na początku chciałbym wskazać, że nieprzypadkowo tytuł tego rozdziału dotyczy miejsca popełnienia „czynu zabronionego”, a nie miejsca popełnienia „przestępstwa” czy „wykroczenia”. Pojęcia te nie są bowiem tożsame, ponieważ dla przypisania sprawcy przestępstwa albo wykroczenia warunkiem koniecznym jest ustalenie nie tylko popełnienia przezeń

czynu zabronionego. Oprócz tego popełniony czyn zabroniony musi być również zawiniony, bezprawny i społecznie szkodliwy w przypadku przypisania sprawcy przestępstwa w stopniu wyższym niż znikomy, zaś w przypadku przypisania sprawcy wykroczenia – w jakimkolwiek stopniu. Powyższe rozważania można skonkludować twierdzeniem, że każde przestępstwo lub wykroczenie jest czynem zabronionym, ale nie każdy czyn zabroniony jest przestępstwem lub wykroczeniem. W związku z tym poddanie analizie prawnej wyłącznie problematyki miejsca popełnienia przestępstwa albo wykroczenia prowadziłoby w sposób nieuprawniony do pominięcia analizy odpowiedzialności w Polsce sprawców czynów zabronionych popełnionych za granicą, które nie stanowią przestępstwa albo wykroczenia ze względu na wystąpienie okoliczności wyłączającej bezprawność lub winę. Tymczasem również problematyka odpowiedzialności w Polsce takich sprawców będzie przedmiotem analizy prawnej. Ponadto za podjęciem badań nad miejscem popełnienia „czynu zabronionego”, a nie tylko „przestępstwa” lub „wykroczenia”, przemawia również sama terminologia użyta przez ustawodawcę w obecnie obowiązującym Kodeksie karnym. Przepis art. 6 § 2 k.k., poprzez użycie wyrażenia językowego: „Czyn zabroniony uważa się za popełniony w miejscu (...)”, opisuje podstawy normatywnego określenia miejsca popełnienia czynu zabronionego, a dopiero za jego pośrednictwem określa również w ten sposób miejsce popełnienia przestępstwa. Powyższemu założeniu metodologicznemu nie stoi na przeszkodzie użycie przez ustawodawcę na gruncie Kodeksu wykroczeń, a dokładniej w art. 4 § 2 k.w., wyrażenia językowego „wykroczenie uważa się za popełnione na miejscu (...)”. Powyższy wniosek wynika z faktu, że choć również pod rządami poprzednio obowiązującego Kodeksu karnego z 1969 r. ustawodawca w art. 4 § 2 używał terminologii „przestępstwo”, a nie „czyn zabroniony” dla określenia miejsca jego popełnienia, to w literaturze przedmiotu dotyczącej tego uregulowania prawnego zwracano uwagę, iż użyte przez ustawodawcę w tym przepisie słowo „przestępstwo” należy utożsamiać z miejscem popełnienia „czynu zabronionego”¹. Słusznie bowiem zwracał uwagę na ten aspekt A.R. Świątłowski, podnosząc, że przyjęcie w tym zakre-

¹ B. Kunicka-Michalska, *Zasady odpowiedzialności karnej. Komentarz do art. 1 § 1 i 2, art. 3–7 k.k.*, Warszawa 2006, s. 376–377.

się odmiennej wykładni art. 4 § 2 k.k. z 1969 r. musiałoby prowadzić do uznania braku ustawowej regulacji miejsca popełnienia czynów zabronionych niestanowiących przestępstwa z powodu braku winy². W związku z powyższym po wejściu w życie obecnie obowiązującego Kodeksu karnego z 1997 r., zmieniającego użytą uprzednio terminologię w postaci określenia „przestępstwo” na „czyn zabroniony” przy określeniu czasu i miejsca jego popełnienia, w literaturze przedmiotu podnoszono, iż nie doszło w tym zakresie w jakimkolwiek stopniu do zmiany merytorycznej³. W uzasadnieniu projektu Kodeksu karnego z 1997 r., w zakresie dotyczącym przedmiotowego uregulowania, wyraźnie również stwierdzono, że: „Nie wprowadza się w nowym kodeksie zmian co do określenia (...) miejsca popełnienia czynu zabronionego, przy czym Kodeks ten poprawia nieścisłość występującą w Kodeksie z 1969 r. i określa (...) miejsce popełnienia czynu zabronionego, a nie przestępstwa. Określenie (...) miejsca bowiem nie jest zależne od tego, czy czyn zabroniony był zawiniony czy też nie był zawiniony”⁴. W mojej ocenie powyższe zapatrywania należałoby odnieść odpowiednio również na grunt obowiązującego Kodeksu wykroczeń. Mimo zatem użycia przez ustawodawcę terminu „wykroczenie” przy opisywaniu normatywnych przesłanek określenia miejsca jego popełnienia, należałoby pod tym określeniem rozumieć również miejsce popełnienia czynu zabronionego jako wykroczenie. W literaturze prawa wykroczeń problem terminologiczny również został dostrzeżony. Zdaniem P. Daniluka: „W przepisie tym mowa jest wszak o miejscu popełnienia wykroczenia,

² A.R. Światłowski, *Miejsce popełnienia przestępstwa a odpowiedzialność karna – zarys problematyki*, „Monitor Prawniczy” 1993/4, s. 103.

³ B. Kunicka-Michalska, *Zasady odpowiedzialności...*, s. 376–377; B. Namysłowska-Gabrysiak [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 258; A. Wąsek [w:] O. Górniok, S. Hoc, M. Kalinowski, S.M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, t. I, *Art. 1–116*, Gdańsk 2005, s. 88. Zdaniem M. Nawrockiego w tym przypadku doszło do bardzo istotnej zmiany. Choć sam autor przyznaje, że „sam sposób określenia czasu czy miejsca popełnienia czynu zabronionego (przestępstwa) nie uległ zmianie”, zob. M. Nawrocki, *Miejsce popełnienia czynu zabronionego*, Warszawa 2016, s. 45.

⁴ Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, oprac. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcinićzak, Warszawa 1997, s. 122–123.

gdy tymczasem nie powinno ulegać wątpliwości, że chodzi tu o miejsce popełnienia czynu zabronionego jako wykroczenie”⁵. Przyjęta przeze mnie analiza problematyki miejsca popełnienia czynu zabronionego, a nie tylko miejsca popełnienia wykroczenia, jest uzasadniona również względami pragmatycznymi, ponieważ wobec sprawcy dopuszczającego się popełnienia czynu zabronionego jako wykroczenia, a niepopołniającego wykroczenia, również można zastosować środki reakcji penalnej na podstawie Kodeksu wykroczeń. Zgodnie bowiem z art. 28 § 3 k.w. środek karny w postaci przepadku przedmiotów można orzec, choćby zachodziła okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy. Mając na względzie powyższe, można stwierdzić, że przyjęcie stanowiska o normatywnym określeniu miejsca popełnienia wykroczenia i jednocześnie braku określenia miejsca popełnienia czynu zabronionego jako wykroczenie byłoby interpretacją prowadzącą do absurdalnych konsekwencji. W sytuacji bowiem zaistnienia jedynie czynu zabronionego jako wykroczenia nie byłoby, według tego poglądu, podstaw prawnych do określenia miejsca popełnienia takiego czynu zabronionego. Taka sytuacja nie tylko miałaby znaczenie w kontekście materialnego prawa wykroczeń, ale również w zakresie procesowego prawa wykroczeń związanego z podstawami określenia właściwości miejscowej organów wymiaru sprawiedliwości. Ponadto przyjęcie powyższego poglądu musiałoby prowadzić do postawienia tezy o zaistnieniu rzeczywistej luki prawnej. Nie sposób bowiem przyjąć, mając na względzie zasadę logiki, że zamiarem ustawodawcy, posługującego się pojęciem „wykroczenie”, był brak normatywnego określenia miejsca popełnienia czynu zabronionego. Dlatego też, mając na względzie wykładnię celowościową oraz zakaz wykładni prowadzącej do powstania luk, lukę tę należałoby uzupełnić w sposób zgodny z moim powyższym stanowiskiem, że art. 4 § 2 k.w. ustanawia normatywne podstawy miejsca popełnienia nie tylko wykroczenia, ale również czynu zabronionego jako wykroczenia.

Po tym krótkim wstępie metodologicznym należy jednak zauważyć, że mimo wskazanej wyżej różnicy znaczeniowej między pojęciami „czyn

⁵ P. Daniluk [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 46; P. Daniluk, *Czas i miejsce popełnienia wykroczenia* [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. I, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 139.

zabroniony” a „przestępstwo” i „wykroczenie”, to ostatecznie w aspekcie przestrzennym „miejsce popełnienia przestępstwa” czy też „miejsce popełnienia wykroczenia” będzie stanowić to samo miejsce co „miejsce popełnienia czynu zabronionego”. Konkluzja powyższa wynika z faktu, że różnice zachodzące między pojęciami „wykroczenie” i „przestępstwo” a pojęciem „czyn zabroniony” nie dotyczą płaszczyzny mającej wpływ na określenie miejsca ich popełnienia.

Ponadto należy również nadmienić, że określenie miejsca popełnienia czynu zabronionego ma istotne znaczenie nie tylko dla ustalenia, czy czyn zabroniony popełniony jest w Polsce, czy za granicą, a w konsekwencji możliwości pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności w Polsce za czyn zabroniony popełniony za granicą. Słusznie wskazuje A. Zoll, że miejsce popełnienia czynu zabronionego ma istotne znaczenie również dla tych czynów zabronionych, do których ustawowych znamion należy miejsce określonego w ustawie zachowania się sprawcy (tzw. okoliczności modalne), a także ma znaczenie przy ustaleniu właściwości miejscowej⁶ organów wymiaru sprawiedliwości⁷.

Mając zatem na uwadze powyższe uwagi ogólne, dalszym przedmiotem analizy prawnej zostaną poddane przepisy zarówno Kodeksu karnego, jak i Kodeksu wykroczeń określające przesłanki, na podstawie których

⁶ Zgodnie z art. 31 § 1 k.p.k. miejscowo właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd, w którego okręgu popełniono przestępstwo. Natomiast § 2 powołanego przepisu statuuje, że jeżeli przestępstwo popełniono na polskim statku wodnym lub powietrznym, a § 1 nie może mieć zastosowania, właściwy jest sąd macierzystego portu statku. Zgodnie z art. 11 § 1 k.p.w. opisany wyżej przepis ma zastosowanie również w postępowaniu w sprawach o wykroczenia.

⁷ A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 136. Na podobne znaczenie normatywnego określenia miejsca popełnienia czynu zabronionego wskazują również: B. Namysłowska-Gabrysiak [w:] *Kodeks karny...*, s. 259; R.A. Stefański, *Miejsce popełnienia przestępstwa. Problemy materialno-karne i procesowe* [w:] *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013, s. 512; A.R. Światłowski, *Miejsce popełnienia...*, s. 103; A. Wąsek [w:] O. Górniok, S. Hoc, M. Kalinowski, S.M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny...*, s. 92; K. Indeck, A. Liszewska, *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, karze i środkach penalnych*, Warszawa 2002, s. 54.

należy ustalać miejsce popełnienia czynu zabronionego jako przestępstwa albo jako wykroczenia.

2. Koncepcja (teoria) miejsca popełnienia czynu zabronionego w polskich przepisach materialnego prawa karnego i prawa wykroczeń

Na wstępie należy wskazać, że w języku potocznym słowo „miejsce” jest wieloznaczne. W słownikach języka polskiego wyrazowi temu nadaje się różne znaczenia. Spośród różnych znaczeń tego pojęcia należy wyróżnić te, które mogą mieć zastosowanie w kontekście problematyki miejsca popełnienia czynu zabronionego. Mając to na uwadze, w słownikach języka polskiego można wyróżnić dwie charakterystyczne grupy znaczeń nadawanych analizowanemu wyrażeniu. Według pierwszej z nich miejsce to „teren lub pomieszczenie służące do określonych celów”⁸, „obszar, teren, lokum zamieszkałe przez ludzi albo służące (zwykle ludziom) do jakichś celów”⁹, „pomieszczenie (np. lokal, budynek) lub teren służący określonemu celowi”¹⁰. Według drugiej grupy miejsce to „określony, charakterystyczny z jakiegoś względu punkt, wycinek, fragment przestrzeni”¹¹, „fragment jakiegoś obszaru”¹², „fragment przestrzeni”¹³, „część jakiejś przestrzeni, na której ktoś przebywa, coś się znajduje lub odbywa”¹⁴, „określona część, wycinek przestrzeni”¹⁵, „część jakiejś określonej powierzchni (np. ziemi, przedmiotu, ciała);

⁸ A. Markowski (red.), *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa 2004, s. 538. Tak również B. Dunaj (red.), *Współczesny słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 2007, s. 836.

⁹ H. Zgólkowa (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 21, Poznań 1999, s. 115.

¹⁰ W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. IV, Warszawa 1963, s. 639.

¹¹ H. Zgólkowa (red.), *Praktyczny słownik...*, t. 21, s. 115.

¹² M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego PWN*, t. I, Warszawa 2014, s. 854.

¹³ M. Bańko (red.), *Inny słownik...*, t. I, s. 854.

¹⁴ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 2003, s. 839.

¹⁵ W. Doroszewski (red.), *Słownik...*, t. IV, s. 636.

punkt”¹⁶, „określony fragment przestrzeni np. ziemi, przedmiotu, ciała); punkt”¹⁷. Na podstawie przedstawionych znaczeń słowa „miejsce” opisanych w słownikach języka polskiego można byłoby przyjąć, że miejsce popełnienia czynu zabronionego to określona część (fragment, wycinek, punkt) określonej przestrzeni (terenu, obszaru, powierzchni), na której został popełniony czyn zabroniony¹⁸. Należy w tym miejscu dostrzec, że skonstruowana definicja miejsca popełnienia czynu zabronionego, oparta na znaczeniu nadawanemu mu w języku potocznym, cechuje się dużym stopniem uogólnienia.

W związku z wyżej wskazanym znaczeniem tego słowa w języku potocznym należy rozważyć, czy istnieje potrzeba normatywnego określania przez ustawodawcę, w którym miejscu czyn zabroniony zostaje popełniony. Przede wszystkim trzeba podkreślić, że jak wskazano już uprzednio, miejsce popełnienia czynu zabronionego ma bardzo istotne znaczenie dla stosowania różnych instytucji prawa karnego materialnego i procesowego. W konsekwencji aspekt ten nie powinien zostać pozostawiony swobodnej interpretacji ze względu na wieloznaczność oraz w dużym stopniu uogólnienie znaczenia tego wyrazu w języku potocznym, a tak by się stało, gdyby ustawodawca nie zdecydował się na unormowanie przedmiotowego zagadnienia bezpośrednio w przepisach poszczególnych kodeksów. Znaczenie normatywnego określenia miejsca popełnienia czynu zabronionego dostrzegali również projektodawcy poprzednio obowiązujących źródeł prawa karnego i wykroczeń. Normatywne określenie miejsca popełnienia czynu zabronionego znalazło swoje odzwierciedlenie w art. 3 § 2 k.k. z 1932 r.¹⁹, w art. w art. 3

¹⁶ W. Doroszewski (red.), *Słownik...*, t. IV, s. 636.

¹⁷ B. Dunaj (red.), *Współczesny słownik...*, t. I, s. 836.

¹⁸ Podobnie R.A. Stefański, którego zdaniem „z uwagi na znaczenie językowe tego słowa miejsce przestępstwa jawi się jako fragment przestrzeni, na której zostało popełnione przestępstwo”, zob. R.A. Stefański, *Miejsce popełnienia...*, s. 513.

¹⁹ Zgodnie z art. 3 § 2 k.k. z 1932 r.: „Przestępstwo uważa się za popełnione na obszarze Państwa Polskiego, na polskim statku wodnym lub powietrznym, gdy sprawca na nim dopuścił się przestępnego działania lub zaniechania, albo gdy tam skutek przestępny nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić”. Przepis ten należało stosować odpowiednio również do wykroczeń na podstawie art. 2 pr. wyk. Ponadto przepis ten znajdował swoje zastosowanie również do przestępstw wojskowych na podstawie art. 6 § 1 k.k.w. z 1932 r.

§ 2 k.k.p.w.²⁰, w art. 4 § 2 k.k. z 1969 r.²¹ Negatywne skutki braku takiego normatywnego określenia przedmiotowego zagadnienia można byłoby przewidzieć, dostrzegając efekty, jakie wystąpiły w czasie obowiązywania Kodeksu karnego z 1932 r., w którym ustawodawca nie zdecydował się na normatywne określenie „czasu popełnienia czynu zabronionego”. Jak bowiem wskazuje J. Śliwowski, brak normatywnego określenia tego pojęcia na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. powodował wątpliwości interpretatorów w tym zakresie, co skutkowało powstaniem kilku odmiennych poglądów na to istotne zagadnienie²².

Mając na uwadze powyższe, można skonstatować, że polski ustawodawca słusznie postanowił normatywnie określić sposób, w jaki na potrzeby prawa karnego i prawa wykroczeń należy ustalać miejsce popełnienia czynu zabronionego. Inną kwestią jest natomiast ocena słuszności sposobu, w jaki ustawodawca normatywnie określił koncepcje miejsca popełnienia czynu zabronionego, o czym będzie mowa w dalszej części.

W związku z powyższym polski ustawodawca w obowiązującym Kodeksie karnym oraz Kodeksie wykroczeń postanowił dokonać normatywnego określenia miejsca popełnienia czynu zabronionego. Zatem w art. 6 § 2 k.k. oraz w art. 4 § 2 k.w. znajdujemy normatywne określenie miejsca popełnienia czynu zabronionego. Wskazane przesłanki ustalenia miejsca popełnienia czynu zabronionego opisane we wskazanych wyżej przepisach prawa materialnego stosuje się odpowiednio również na potrzeby przepisów prawa procesowego w zakresie ustalania właściwości

²⁰ Zgodnie z art. 3 § 2 k.k.w.p.: „Przestępstwo uważa się za popełnione na obszarze Państwa Polskiego, na polskim statku wodnym lub powietrznym, gdy sprawca na nim dopuścił się przestępnego działania lub zaniechania, albo gdy tam skutek przestępny nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić”.

²¹ Zgodnie z art. 4 § 2 k.k. z 1969 r.: „Przestępstwo uważa się za popełnione w miejscu, gdzie sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek przestępny nastąpił lub miał nastąpić”.

²² J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 78–79. W publikacji tej autor przedstawił rozbieżności występujące w poglądach przedstawicieli doktryny prawa karnego w zakresie określenia „czasu popełnienia czynu zabronionego” podczas obowiązywania Kodeksu karnego z 1932 r.

miejscowej organów wymiaru sprawiedliwości²³. Przechodząc natomiast do analizy poszczególnych uregulowań prawnych, należy wskazać, że zgodnie z art. 6 § 2 k.k. miejscem popełnienia czynu zabronionego jest miejsce, „w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący zamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić”. Natomiast zgodnie z art. 4 § 2 k.w. miejscem popełniania czynu zabronionego jako wykroczenia jest miejsce, „gdzie sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek nastąpił lub miał nastąpić”. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na położenie przedmiotowych przepisów w ramach struktury Kodeksu karnego oraz Kodeksu wykroczeń. Przepis art. 6 § 2 k.k. jest umiejscowiony w I rozdziale „Zasady odpowiedzialności karnej”. Podobnie art. 4 § 2 k.w. jest umiejscowiony w I rozdziale „Zasady odpowiedzialności”. Zatem umiejscowienie tych przepisów w I rozdziałach Kodeksu karnego oraz Kodeksu wykroczeń wskazuje na istotność zagadnienia miejsca popełnienia czynu zabronionego. Ponadto sposób uregulowania omawianych przepisów w ramach struktury Kodeksu karnego i Kodeksu wykroczeń wskazuje, że cechują się one samodzielnością i nie mają jedynie charakteru pomocniczego czy też posiłkowego. Wyróżnienie powyższych cech jest o tyle istotne, że w historii prawa karnego nie zawsze taką cechę można było przypisać normatywnemu uregulowaniu miejsca popełnienia czynu zabronionego. Gdyby przez ten pryzmat dokonać oceny uregulowania przez ustawodawcę tej problematyki na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r., to należałoby powtórzyć za A. Ratajczakiem, że pierwotnie normatywne określenie miejsca popełnienia czynu zabronionego wynikało z potrzeby właściwego stosowania przyjętej wówczas przez polskiego

²³ Takie stanowisko w zakresie stosowania art. 6 § 2 k.k. w kontekście wykładni art. 31 k.p.k. prezentują m.in. D. Świecki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2017, s. 206; D. Świecki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. I, red. D. Świecki, LEX 2022, teza 2 komentarza do art. 31; J. Grajewski, S. Steinborn [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–424*, t. I, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 169–170; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 160; J. Kosonoga [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–166*, t. I, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, s. 479–480; A. Ważny, P. Czarnecki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2016, s. 137.

ustawodawcę koncepcji zasady terytorialności, czyli określenia, kiedy czyn zabroniony popełniony jest na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej²⁴. W konsekwencji pierwotnie normatywne określenie miejsca popełnienia czynu zabronionego miało jedynie pomocnicze (posiłkowe) znaczenie w stosunku do przyjętej przez polskiego ustawodawcę koncepcji zasady terytorialności i zasad odpowiedzialności za czyny zabronione popełnione za granicą. Zatem w porównaniu do obecnego brzmienia przepisów nie sposób nie zauważyć ewolucji sposobu normatywnego uregulowania tego zagadnienia w Kodeksie karnym oraz w Kodeksie wykroczeń.

Ponadto w kontekście systematyki Kodeksu karnego oraz Kodeksu wykroczeń należy zwrócić uwagę na to, że w tym samym artykule Kodeksu karnego oraz Kodeksu wykroczeń, gdzie zostało normatywnie określone miejsce popełnienia czynu zabronionego, został w paragrafie 1 art. 6 k.k. oraz w paragrafie 1 art. 4 k.w. normatywnie określony czas popełnienia czynu zabronionego. Nie tylko jednak położenie w tym samym artykule Kodeksu karnego i Kodeksu wykroczeń łączy miejsce i czas popełnienia czynu zabronionego. Kiedy bowiem zwrócimy uwagę na treść normatywnego określenia „czas popełnienia czynu zabronionego”, to można z całą stanowczością stwierdzić, że koncepcja określenia „miejsca popełnienia czynu zabronionego” w części jest tożsama pod względem językowym z przyjętą na gruncie polskiego prawa karnego oraz prawa wykroczeń koncepcją określenia „czasu popełnienia czynu zabronionego”. Zgodnie bowiem z art. 6 § 1 k.k. czyn zabroniony uważa się za popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany. Natomiast zgodnie z art. 4 § 1 k.w. wykroczenie uważa się za popełnione w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany. Porównanie zatem zakresu znaczeniowego „miejsca popełnienia czynu zabronionego” i „czasu popełnienia czynu zabronionego” ukazuje częściowe wzajemne podobieństwo obu koncepcji. Różnica między nimi sprowadza się tylko – i aż – do tego, że przy określeniu „czasu popełnienia czynu zabronionego” istotne znaczenie ma wyłącznie czas działania lub zaniechania sprawcy czynu zabronionego, a przy normatywnym określeniu „miejsca popełnienia

²⁴ A. Ratajczak, *Zarys wykładu prawa karnego*, Warszawa 2002, s. 148.

czynu zabronionego”, oprócz powyższego, znaczenie ma również miejsce, gdzie nastąpił skutek stanowiący znamię czynu zabronionego lub gdzie miał nastąpić. Już z powyższego wynika, że zarówno ustawowe regulacje czasu i miejsca popełnienia czynu zabronionego oparte są na tym samym rdzeniu, jaki stanowi zarówno w zakresie temporalnym i przestrzennym działanie lub zaniechanie sprawcy czynu zabronionego. Natomiast w przypadku „miejsca popełnienia czynu zabronionego” ustawodawca dokonał modyfikacji tego normatywnego rdzenia podstawowego, rozszerzając go o miejsce nastąpienia skutku stanowiącego znamię czynu zabronionego lub skutku postulowanego, czyli miejsca, gdzie skutek miał nastąpić. Już chociażby pobieżne porównanie przyjętej przez polskiego ustawodawcę normatywnej koncepcji „miejsca popełnienia czynu zabronionego” i „czasu popełnienia czynu zabronionego” prowadzi do konstatacji, że z prawnego punktu widzenia zawsze wystąpi jeden „czas popełnienia czynu zabronionego”²⁵, a w pewnych kategoriach czynów zabronionych można będzie wyodrębnić więcej niż jedno „miejsce popełnienia czynu zabronionego”. Zatem może być tak, że pierwszym miejscem popełnienia czynu zabronionego będzie miejsce działania lub zaniechania, drugim – miejsce nastąpienia skutku, a trzecim – miejsce, gdzie skutek miał nastąpić według zamiaru sprawcy. W tym miejscu jedynie przykładowo podaję taką sytuację, ponieważ w dalszej części niniejszej pracy szczegółowo zostaną wskazane kategorie czynów zabronionych, w przypadku których moglibyśmy na podstawie art. 6 § 2 k.k. czy też art. 4 § 2 k.w. wyodrębnić więcej niż jedno miejsce popełnienia czynu zabronionego.

Przechodząc do analizy prawnej treści przywołanych przepisów, warto na wstępie zwrócić uwagę na okoliczność, że w aspekcie brzmienia językowego oba przepisy w pewnym stopniu różnią się od siebie. Ustawodawca w art. 4 § 2 k.w. posługuje się słowem „gdzie”, a w art. 6 § 2 k.k. „w którym”. Ponadto w przedmiotowym uregulowaniu Kodeksu karnego ustawodawca posługuje się wyrażeniem „w miejscu”, a w przedmiotowym uregulowaniu Kodeksu wykroczeń posługuje się wyrażeniem „na miejscu”. Dodatkowo w opisanym wyżej przepisie Kodeksu wykroczeń

²⁵ Słusznie wskazuje J. Śliwowski, że trudno sobie wyobrazić jeden i ten sam czyn popełniony w różnym czasie, zob. J. Śliwowski, *Prawo karne...*, s. 77.

znajduje się słowo „skutek”, a we wskazanym wyżej przepisie Kodeksu karnego znajdujemy zwrot „skutek stanowiący znamię czynu zabronionego”. Jednocześnie Kodeks karny posługuje się wyrażeniem „według zamiaru sprawcy miał nastąpić”, a w Kodeksie wykroczeń dostrzegamy sformułowanie „miał nastąpić”. Poza tymi różnicami w warstwie językowej oba przepisy nie różnią się od siebie. Nie ma wątpliwości, że pierwsza ze wskazanych różnic językowych jest irrelevantna w warstwie znaczeniowej obu przepisów. Z punktu widzenia analizy semiotycznej oba zaimki „gdzie” i „w którym” zostały prawidłowo użyte we wskazanym kontekście językowym przez ustawodawcę²⁶. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że nie powinno się zastępować zaimka „który” zaimkiem „gdzie” w tekstach aktów prawnych. Zaimek „gdzie” jest manierą stylistyczną typową dla wypowiedzi potocznych i prasowych²⁷. Podobnie również druga ze wskazanych różnic językowych jest irrelevantna w warstwie znaczeniowej obu przepisów. Przyimki „w” i „na” w kontekście miejsca wystąpienia określonego zachowania mają takie samo znaczenie. Natomiast w przypadku trzeciej ze wskazanych różnic można mieć wątpliwość co do przyjęcia takiej samej ich warstwy znaczeniowej. Przed rozstrzygnięciem tej kwestii należy nadmienić, że ma ona niezwykle istotne znaczenie w zakresie analizowanej problematyki. Zarówno w prawie karnym, jak i prawie wykroczeń można wyróżnić czyny zabronione materialne (skutkowe) oraz czy zabronione formalne (bezsutkowe). Jedne od drugich różnią się tylko tym, że do wypełnienia wszystkich znamion czynu zabronionego materialnego (skutkowego) konieczne jest wystąpienie skutku, a w przypadku czynów zabronionych formalnych (bezsutkowych) nie jest wymagane do przypisania odpowiedzialności wystąpienie skutku, ale nie oznacza to wcale, iż jakiś skutek nie może nastąpić w wyniku tych czynów zabronionych. Gdyby zatem przyjąć, że ustawodawca na gruncie Kodeksu wykroczeń, posługując się słowem „skutek”, ma na myśli inny zakres znaczeniowy niż występujący na gruncie wskazanego przepisu Kodeksu karnego, to

²⁶ W odpowiedzi na pytanie „które zdanie jest poprawne: «W Opolu, gdzie mieszkam, wiele chodników wymaga remontu» czy «W Opolu, w którym mieszkam, wiele chodników wymaga remontu»”, M. Bańko stwierdził: „Oba zdania są poprawne, pierwsze brzmi naturalniej”, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/gdzie-czy-w-ktorym;12653.html> (dostęp: 20.03.2018 r.).

²⁷ A. Markowski (red.), *Wielki słownik poprawnej polszczyzny...*, 2004, s. 451.

takie stanowisko prowadziłyby do przyjęcia szerszego znaczenia tego pojęcia niż wskazanego zwrotu użytego w Kodeksie karnym. Wówczas bowiem należałoby przyjąć, że ustawodawca, posługując się słowem „skutek”, zalicza do jego desygnatów nie tylko skutek stanowiący znamię czynu zabronionego, ale również skutek niestanowiący znamienia czynu zabronionego powstały w wyniku popełnienia tego czynu. Dokonując analizy tej problematyki, należy nadmienić, że przedstawiciele doktryny na gruncie prawa wykroczeń zgodnie przyjmują, iż brzmienie art. 4 § 2 k.w. odpowiada znaczeniu art. 6 § 2 k.k.²⁸ Ponadto niektórzy przedstawiciele doktryny wprost wskazują, że zakres znaczeniowy wyrazu „skutek”, użytego w art. 4 § 2 k.w., obejmuje wyłącznie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego²⁹. Jednocześnie należy podkreślić, że w prawie wykroczeń, w kontekście czynu zabronionego, również wyróżnia się prawnie relewantny skutek, ale tylko taki, który stanowi znamię czynu zabronionego, stanowiący znamię materialnego (skutkowego) czynu zabronionego³⁰. Dlatego też należy przyjąć, że pojęcie skutku, poprzez odwołanie się do niego w przypadku czynu zabronionego wyłącznie jako jego znamienia, ma już swoje ugruntowane znaczenie w języku prawniczym. Zatem w przypadku zaistnienia *communis opinio docto-*

²⁸ Tak m.in. T. Grzegorzczak [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz LEX*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013, s. 49. Na analogię przepisów Kodeksu wykroczeń w stosunku do art. 6 k.k. powołują się również: A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2012, s. 29; B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 32; M. Błaszczak [w:] M. Błaszczak, W.J. Jankowski, M. Zbrojewski, *Prawo i postępowanie w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2013, s. 24.

²⁹ P. Daniluk [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 46; P. Daniluk, *Czas i miejsce...*, s. 139; G. Kasicki, A. Wiśniewski, *Kodeks wykroczeń z komentarzem*, Warszawa 2002, s. 30. Tak również T. Bojarski, skoro autor ten miejsce nastąpienia skutku lub skutku postulowanego odnosi jedynie do materialnego czynu zabronionego, czyli typu czynu zabronionego, którego skutek stanowi jego znamię, zob. T. Bojarski [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2019, s. 66. Tak samo M. Bojarski [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 156; T. Grzegorzczak [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 49; W. Kotowski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 43; B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń...*, s. 32.

³⁰ M. Bojarski [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń...*, s. 140–141; P. Daniluk [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 15; T. Grzegorzczak [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 37; W. Kotowski, *Kodeks wykroczeń...*, s. 32; B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń...*, s. 17; P. Kozłowska-Kalisz [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2009, s. 30.

rum znaczenie tego pojęcia na gruncie prawa wykroczeń należy ustalać na podstawie znaczenia nadawanego mu w języku prawniczym, a nie w języku potocznym³¹. W konsekwencji, mimo posłużenia się przez ustawodawcę na gruncie Kodeksu wykroczeń wyrażeniem „gdzie skutek nastąpił lub miał nastąpić”, przez to wyrażenie językowe należy rozumieć wyłącznie „gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub miał nastąpić”³². Odnosząc się jeszcze do ostatniej z wymienionych wyżej różnic, należy podkreślić, że ustawodawca, posługując się w przedmiotowym uregulowaniu Kodeksu wykroczeń wyrażeniem „skutek (...) miał nastąpić”, odnosi je do skutku stanowiącego znamię czynu zabronionego, jaki miał nastąpić według zamiaru sprawcy. Nie może bowiem wyrażenia „skutek (...) miał nastąpić” odnosić do zamiaru innej osoby niż sprawca. Powyższe wynika z faktu, że przypisanie sprawcy popełnienia materialnego czynu umyślnego wymaga obejmowania przezeń zamiarem również skutku stanowiącego znamię takiego typu czynu zabronionego³³. W związku z powyższym można z całą stanowczością stwierdzić, że zakres znaczeniowy miejsca popełnienia czynu zabronionego na gruncie Kodeksu karnego jest tożsamy z zakresem miejsca popełnienia czynu zabronionego na gruncie Kodeksu wykroczeń. Powyższe zapatrywanie umożliwia dalsze wspólne omówienie obu przedmiotowych uregulowań prawnych.

Jak zostało podniesione już uprzednio, w obu omawianych przepisach Kodeksu karnego i Kodeksu wykroczeń ustawodawca określił podstawy pozwalające na wyznaczenie prawnie relewantnego „miejsca popełnienia czynu zabronionego”. Te podstawy stanowią normatywne miejsca popełnienia czynu zabronionego. Pierwszą podstawą, do jakiej odwołują się art. 6 § 2 k.k. oraz art. 4 § 2 k.k., jest miejsce, w którym sprawca „działał lub zaniechał działania”. Na wstępie analizy tych pojęć prawnych należy podkreślić, że zgodnie z art. 1 § 1 k.k. oraz art. 1 § 1 k.w. dla przypisania sprawcy odpowiedzialności konieczne jest popełnienie przez niego czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą

³¹ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 113.

³² Takie stanowisko, choć odwołując się do wykładni historycznej, wyraża również M. Nawrocki, *Miejsce popełnienia...*, s. 58.

³³ Podobnie również M. Nawrocki, *Miejsce popełnienia...*, s. 58.

w czasie jego popełnienia. Natomiast w art. 115 § 1 k.k. oraz w art. 47 § 1 k.w. ustawodawca opisał definicję legalną pojęcia czynu zabronionego, wskazując, że „czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej”. Słusznie podnosi R. Zawłocki, że na ustawowe znamiona, o jakich mowa w tym przepisie, składają się szczególne cechy danego typu czynu zabronionego oraz znamiona danej formy stadialnej lub zjawiskowej³⁴. W konsekwencji tylko takie „działanie” lub „zaniechanie” będzie stanowić podstawę wyznaczenia miejsca popełnienia czynu zabronionego, jeżeli jest to „działanie” lub „zaniechanie” stanowiące znamię danego typu czynu zabronionego. Natomiast znamiona opisujące zachowanie się sprawcy mieszczą się w tej grupie ustawowych znamion, która opisuje stronę przedmiotową. Strona przedmiotowa opisuje ustawowe cechy zachowania się sprawcy charakterystyczne dla określonego typu czynu zabronionego, skutek (w przypadku przestępstw materialnych), tzw. okoliczności modalne czynu oraz przedmiot czynności wykonawczej³⁵. Natomiast cechy zachowania się sprawcy w postaci działania lub zaniechania opisane są przez ustawodawcę przez znamię czasownikowe³⁶. Pojęcie działania jest immanentnie związane z pojęciem czynu³⁷. Jednakże ustawodawca w Kodeksie karnym i Kodeksie wykroczeń nie zdecydował się dotych-

³⁴ R. Zawłocki [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 1472.

³⁵ O. Sitarz [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, Warszawa 2020, s. 116.

³⁶ O. Sitarz [w:] *Prawo karne...*, s. 116.

³⁷ Szerzej na temat pojęcia czynu zob. m.in. I. Andrejew, *O pojęciu czynu w prawie karnym*, „Studia Filozoficzne” 1985/2–3, s. 211–224; T. Kaczmarek, *Spory wokół pojęcia czynu i ich znaczenie dla systemowego objaśnienia struktury przestępstwa* [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994, s. 165–175; P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym*, Kraków 2002, s. 54–154; W. Mąciór, *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1990, s. 47–63; M. Rodzyńkiewicz, *Treść pojęcia czynu w prawie karnym jako efekt procedury modelowania* [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994, s. 220; W. Wolter, *O czynie jako działaniu lub zaniechaniu przestępnym*, „Państwo i Prawo” 1956/5–6, s. 879–907. Warto odnotować w tym miejscu pogląd Z. Zolla, którego zdaniem czyn to pojęcie należące do zupełnie innej kategorii niż pojęcia działania i zaniechania. Zob. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, t. I, s. 37.

czas na wprowadzenie normatywnej definicji legalnej „czynu”. Natomiast w doktrynie prawa karnego i prawa wykroczeń pojęcie to jest w różny sposób pojmowane. Spór ten doprowadził do przedstawienia w literaturze przedmiotu różnych koncepcji czynu³⁸. Jednocześnie w doktrynie zachodzą różnice stanowisk w zakresie określenia podstawowego przedmiotu wartościowania na gruncie prawa karnego i prawa wykroczeń, a mianowicie czy podstawowym przedmiotem wartościowania jest czyn człowieka, czy też już samo jego zachowanie³⁹. W literaturze przedmiotu nie ma jednolitości poglądów w kwestii, czy w zakresie znaczeniowym pojęcia czynu oprócz działania mieści się również zaniechanie⁴⁰. Już w tym miejscu pragnę wskazać, że ze względu na ramy niniejszej pracy zostaną w niej poruszone jedynie wybrane aspekty problematyki działania i zaniechania, które są konieczne do przedstawienia modelu koncepcji miejsca popełnienia czynu zabronionego na gruncie prawa karnego i prawa wykroczeń. Dlatego też, mając na uwadze występujące koncepcje czynu, można byłoby co do zasady przyjąć, że działanie jest zewnętrznym aktywnym zachowaniem się człowieka, stanowiącym kompleks ruchów fizycznych, sterowalnych jego wolą. Jednakże według koncepcji socjologicznej czynu, w jej odmianie pre-

³⁸ Wśród nich można wyróżnić następujące główne koncepcje czynu: kauzalna (zwana również naturalistyczną lub naturalistyczno-kauzalną), finalistyczna (zwana również finalną), socjologiczna (zwana również społeczną). Przegląd różnych koncepcji czynu z ich szczegółowym omówieniem w prezentuje m.in. Ł. Pohl, *Czyn w prawie karnym* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2017, s. 229–242; W. Mąciór, *Czyn ludzki...*, s. 17–46; T. Kaczmarek, *Spory wokół...*, s. 165–175; I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 73–83.

³⁹ Przegląd stanowisk w doktrynie prezentuje Ł. Pohl, *Czyn w prawie...*, s. 211–217.

⁴⁰ Szerzej zob. Ł. Pohl, *Czyn w prawie...*, s. 217–223. Zdaniem W. Mącióra, *Czyn ludzki...*, s. 62: „Czynem jest tylko takie ludzkie zachowanie się, które powstało pod wpływem aktywnej roli świadomości i jako jej produkt przeszło przez stadium decyzji podjętej ze względu na określony cel, a następnie uzewnętrzniło się w postaci działania”. Według tego autora zaniechanie nie stanowi postaci czynu, ponieważ „brak określonej akcji nie jest zjawiskiem realnym w świecie zewnętrznym”, zob. *ibidem*, s. 78. Stanowisko to na tle obowiązującego Kodeksu karnego akceptuje Ł. Pohl, *Istota pomocnictwa w kodeksie karnym* z 6. VI. 1997 r., „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2000/2, s. 84–85. Zdaniem P. Konieczniaka czyn należy postrzegać jedynie jako działanie, a zaniechanie należałoby rozumieć jako zjawisko traktowane przez prawo analogicznie jak działanie, zob. P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 153–154, 199.

zentowanej przez M. Cieślaka i akceptowanej obecnie m.in. przez J. Warylewskiego, brak istnienia woli człowieka w przypadku danego zachowania nie stanowi negatywnej przesłanki wystąpienia czynu⁴¹. Te ujawnione różnice nie mają jednak znaczenia dla wyznaczenia miejsca popełnienia czynu zabronionego, ponieważ model ten, w kontekście miejsca działania sprawcy, odnosi się do miejsca wystąpienia zewnętrznego zachowania się człowieka, a dla wyznaczenia tego miejsca nie ma znaczenia wola sprawcy. Również w przypadku zaniechania występują różne sposoby jego definiowania⁴². Należy jednak wskazać, że ustawodawca w art. 2 k.k. unormował zasady ponoszenia odpowiedzialności sprawcy za zaniechanie w przypadku czynów materialnych (skutkowych). Zgodnie z tym przepisem odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. W tym miejscu podkreślić należy, że na gruncie Kodeksu wykroczeń ustawodawca nie wprowadził regulacji prawnej odpowiadającej art. 2 k.k. Przegląd stanowisk doktryny prawa karnego i wykroczeń w zakresie próby zdefiniowania zaniechania rozpocznę od stanowiska L. Gardockiego, którego zdaniem zaniechanie polega na niepodjęciu przez sprawcę działania, do którego był zobowiązany, lub na spowodowaniu przez sprawcę określonego skutku przez niepodjęcie takiego działania⁴³. Trzeba jednak podkreślić, że w doktrynie podnosi się, że nie każde niewykonanie działania jest zaniechaniem działaniem przez człowieka⁴⁴. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na definicję zaniechania L. Kubickiego, którego zdaniem zaniechaniem jest „niepodjęcie przez podmiot obiektywnie możliwego w danym czasie i miejscu działania w określonym

⁴¹ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2020, s. 240–242.

⁴² Szerzej na temat pojęcia zaniechania zob. m.in. L. Kubicki, *Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1975, s. 62–101; M. Tarnawski, Z. Ziemiński, *O pojmowaniu zaniechania*, „Państwo i Prawo” 1996/7, s. 38–44; W. Wolter, *O czynie...*, s. 879–907; T. Kaczmarek, *Spory wokół...*, s. 165–175; P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 199–286; W. Mąciór, *Czyn ludzki...*, s. 74–83.

⁴³ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2021, s. 73. Podobnie R. Góral podniósł, że przez zaniechanie „należy rozumieć tylko powstrzymanie się od czynności nakazanej, wyrażające się w niepodjęciu działania nakazanego, do którego dana osoba była w określonej sytuacji obowiązana”, zob. R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002, s. 11.

⁴⁴ Zob. szerzej Ł. Pohl, *Czyn w prawie...*, s. 244–247.

kierunku⁴⁵. W podobny sposób wypowiedział się również W. Patryas, podnosząc, że: „Jeżeli podmiot X w okresie T potrafił wykonać czyn C, to podmiot X w okresie T zaniechał czynu C wtedy i tylko wtedy, gdy podmiot X w okresie T nie wykonał czynu C”⁴⁶. Jak podkreślił A. Zoll, zaniechanie nie jest beczynnością, lecz aktywnością „sposzrzeganą w kontekście otoczenia na skutek oczekiwań, które z tą aktywnością wiąże norma prawna”⁴⁷. Wszystkie wskazane wyżej wybrane definicje zaniechania nawiązują do obowiązku działania jako podstawy przypisania sprawcy odpowiedzialności penalnej za zaniechanie. Tak samo określa się podstawę przypisania odpowiedzialności sprawcy za zaniechanie określonego działania na gruncie prawa wykroczeń⁴⁸. W literaturze prawa karnego przyjmuje się różne źródła tego obowiązku działania i są one przedmiotem sporów. Zdaniem L. Gardockiego w przypadku formalnych (bezsukrowych) czynów z zaniechania za źródło obowiązku działania uznaje się samą ustawę karną⁴⁹. Natomiast w prawie karnym w przypadku materialnych czynów z zaniechania zgodnie przyjmuje się, że źródłem tego obowiązku może być ustawa (przepis prawa), umowa⁵⁰. Oczywiście źródłem takiego obowiązku może być również orzeczenie sądu⁵¹. Ponadto część przedstawicieli doktryny pod-

⁴⁵ L. Kubicki, *Przestępstwo popełnione...*, s. 79. Na obiektywną możliwość działania jako warunek przypisania zaniechania zwracają również uwagę: A. Marek, V. Konarska-Wrzošek, *Prawo karne*, Warszawa 2016, s. 114; J. Giezek [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2020, s. 126–127; M. Bojarski [w:] M. Bojarski, A. Płońska, Z. Świda, *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012, s. 53; P. Kozłowska-Kalisz [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 22; B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń...*, s. 17; W. Kotowski, *Kodeks wykroczeń...*, s. 28; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 59. Tak również SN w wyroku z 19.09.2000 r., V KKN 183/98, LEX nr 50969.

⁴⁶ W. Patryas, *Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej*, Poznań 1993, s. 43.

⁴⁷ A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, t. I, s. 89.

⁴⁸ Zdaniem A. Marka odpowiedzialność za zaniechanie może ponosić tylko ten, „na kim ciąży zindywidualizowany, prawny obowiązek podjęcia określonego działania”, zob. A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 43. Podobnie T. Grzegorzczuk, którego zdaniem zaniechanie polega na niedopełnieniu obowiązku określonego działania, czyli nieuczynienia tego, co powinna dana osoba uczynić, zob. T. Grzegorzczuk [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 36.

⁴⁹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 73.

⁵⁰ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 73; J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 275–276; A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, t. I, s. 95.

⁵¹ J. Giezek [w:] *Prawo karne...*, s. 126–127.

nosi, że źródłem tego obowiązku może być również przyjęcie przez sprawcę określonej funkcji⁵². Jednocześnie inni przedstawiciele doktryny, oprócz przepisu prawa lub umowy, za źródło tego obowiązku uznają „uprzednie zachowanie sprawcy stwarzające lub tylko zwiększające w sposób istotny niebezpieczeństwo wystąpienia skutku”⁵³. Ponadto zdaniem J. Warylewskiego źródłem obowiązku może być również sytuacja, w której milczenie uznawane jest za twierdzenie, czyli za wyrażenie zgody⁵⁴. Podobne różnice zdań w zakresie źródła obowiązku działania występują w prawie wykroczeń, gdzie należy podkreślić brak ustawowego odpowiednika art. 2 k.k. Zdaniem części przedstawicieli doktryny prawa wykroczeń źródłem obowiązku może być jedynie norma prawna⁵⁵. Natomiast zdaniem A. Marka poza ustawą źródłem obowiązku określonego działania może być również sytuacja, jaką stworzył sprawca własnym zachowaniem (np. spowodowanie wypadku drogowego i nieudzielenie niezwłocznie pomocy jego ofierze)⁵⁶. Szerzej źródła obowiązku działania pojmuje również P. Daniluk, którego zdaniem może nim być nie tylko norma prawna, ale również orzeczenie sądowe

⁵² Szerzej L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 73. Tak również A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, t. I, s. 96–97.

⁵³ J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 275–276. Podobne stanowisko na gruncie prawa wykroczeń wyrazili również m.in.: A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 43. Pogląd ten zaakceptował w wyroku z 29.04.2013 r. SA w Krakowie, II AKa 62/13, LEX nr 1321950. Taki pogląd na tle Kodeksu karnego z 1969 r. wyraził również L. Kubicki. Zdaniem tego autora, odwołującego się do przepisów art. 439 k.c., źródło tego obowiązku należałoby traktować jako ustawową podstawę szczególnego obowiązku prawnego gwaranta do odwrócenia niebezpieczeństwa nastąpienia zabronionego przez ustawę karną skutku, jeżeli niebezpieczeństwo to wywołane zostało uprzednim zachowaniem się sprawcy, zob. L. Kubicki, *Przestępstwo popełnione...*, s. 182. Stanowisko to popiera na tle obowiązującego Kodeksu karnego Ł. Pohl, *Istota pomocnictwa...*, s. 85. Interesujące rozważania na temat tego źródła obowiązku prowadzi w swojej książce P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 315–333.

⁵⁴ J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 275.

⁵⁵ T. Grzegorzczuk [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 36; M. Bojarski [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń...*, s. 140; M. Bojarski [w:] M. Bojarski, A. Płońska, Z. Świda, *Podstawy...*, s. 53.

⁵⁶ A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 43. Zdaniem G. Kasickiego i A. Wiśniewskiego, jeżeli sprawca swoim zachowaniem spowodził lub zwiększył niebezpieczeństwo nastąpienia skutku, to obowiązek określonego działania wynika z art. 439 k.c., a zatem po prostu z określonej normy prawnej, zob. G. Kasicki, A. Wiśniewski, *Kodeks wykroczeń...*, s. 14.

lub umowa⁵⁷. Wskazane wyżej poglądy przedstawicieli doktryny prawa karnego i prawa wykroczeń dotyczące źródła obowiązku określonego działania, stanowiące podstawę przypisania sprawcy popełnienia czynu przez zaniechanie, mają jedynie charakter poglądowy, a nie wyczerpujący, dla zwrócenia uwagi na różnice stanowisk w tej materii. Należy bowiem podnieść, że rodzaj źródła obowiązku nie ma bezpośredniego wpływu na miejsce popełnienia materialnego czynu zabronionego charakteryzującego się zaniechaniem. Dopiero bowiem po przyjęciu, że na sprawcy spoczywał określony szczególny obowiązek zapobiegnięcia skutkowi, a poprzez zaniechanie określonego działania sprawca ten popełnił czyn zabroniony przez zaniechanie, to wówczas zachodzi możliwość i potrzeba określenia miejsca jego popełnienia. Na koniec tej krótkiej charakterystyki zaniechania należy nadmienić, że obowiązek prawny, stanowiący podstawę przypisania sprawcy materialnego czynu popełnionego przez zaniechanie, musi charakteryzować się tym, że czyni zobowiązanego gwarantem nienastąpienia skutku⁵⁸.

Mając powyższe na uwadze, należy podkreślić, że dane zachowanie w postaci działania lub zaniechania będzie stanowić znamię czynu zabronionego tylko wówczas, gdy jest to zachowanie o znamionach określonych w ustawie. W konsekwencji już w tym miejscu należy zwrócić uwagę na to, że miejsce popełnienia czynu zabronionego popełnionego przez konkretnego sprawcę ustalamy wyłącznie przez pryzmat znamion czynu zabronionego wynikających z kwalifikacji prawnej konkretnego czynu zabronionego przypisywanego (zarzucanego) danemu sprawcy. Dlatego też zarówno na gruncie Kodeksu karnego, jak i Kodeksu wykroczeń, w przypadku zaistnienia pozornego zbiegu przepisów ustawy, przy określeniu miejsca popełnienia takiego czynu nie bierzemy pod uwagę znamion przepisu wyłączzonego na podstawie reguły wyłączania

⁵⁷ P. Daniluk [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 11. Na umowę jako źródło obowiązku działania zwracają uwagę również: G. Kasicki, A. Wiśniewski, *Kodeks wykroczeń...*, s. 14; T. Bojarski, *Polskie prawo...*, s. 59.

⁵⁸ Tak m.in.: L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 74; J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 275; A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna...*, t. I, s. 93; P. Kozłowska-Kalisz [w:] *Kodeks karny...*, 2017, s. 31; P. Kozłowska-Kalisz [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX 2022, teza 5 komentarza do art. 6.

zbiegu przepisów⁵⁹. Natomiast jeżeli w przypadku danego czynu sprawcy, wyczerpującego znamiona przestępstwa, wystąpi rzeczywisty zbieg przepisów ustawy, co prowadzi na gruncie Kodeksu karnego zgodnie z art. 11 § 2⁶⁰ do przypisania sprawcy czynu o kumulatywnej kwalifikacji prawnej, to wówczas przy określaniu miejsca popełnienia takiego czynu zabronionego należy wziąć pod uwagę miejsce popełnienia czynu zabronionego wyodrębnione na podstawie każdego z przepisów pozostających w rzeczywistym zbiegu. Jednakże powyższe zasady w przypadku wystąpienia rzeczywistego zbiegu przepisów nie mają zastosowania na gruncie Kodeksu wykroczeń, ponieważ Kodeks ten w przypadku rzeczywistego zbiegu przepisów nie przewiduje stosowania kumulatywnej kwalifikacji prawnej czynu. Zgodnie z art. 9 § 1 k.w.⁶¹ w przypadku zaistnienia rzeczywistego zbiegu przepisów stosuje się zasadę eliminacji polegającą na przypisaniu sprawcy czynu zabronionego na podstawie przepisu przewidującego najsurowszą karę⁶². W konsekwencji w przypadku ustalania miejsca popełnienia czynu zabronionego wypełniającego znamiona dwóch lub więcej przepisów pozostających w rzeczywistym zbiegu miejsce popełnienia takiego czynu określamy wyłącznie przez pryzmat znamion przepisu przewidującego najsurowszą karę. Oprócz powyższych sytuacji może również zaistnieć czyn sprawcy, w przypadku którego dojdzie do rzeczywistego zbiegu przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu wykroczeń. W takim przypadku zgodnie z art. 10 § 1 k.k. orzeka się zarówno za przestępstwo jak i za wykroczenie, z tym że jeżeli orzeczono za przestępstwo i za wykroczenie karę lub środek karny tego samego rodzaju, to wykonuje się surowszą karę lub środek karny.

⁵⁹ Do takich reguł wyłączania zbiegu przepisów zalicza się: a) wyłączenie przepisu ogólnego przez przepis szczególny (*lex specialis derogat legi generali*), b) wyłączenie przepisu pochłoniętego przez przepis pochłaniający (*lex consumens derogat legi consumptae*), c) wyłączenie przepisu posiłkowego (subsidiarnego) przez przepis główny (*lex primaria derogat legi subsidiariae*). Szerzej zob. L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 164–166.

⁶⁰ Zgodnie z art. 11 § 2 k.k.: „Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona określone w dwóch albo więcej przepisach ustawy karnej, sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów”.

⁶¹ Zgodnie z art. 9 § 1 k.w.: „Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona wykroczeń określonych w dwóch lub więcej przepisach ustawy, stosuje się przepis przewidujący najsurowszą karę, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu środków karnych na podstawie innych naruszonych przepisów”.

⁶² A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 72.

W razie uprzedniego wykonania łagodniejszej kary lub środka karnego zalicza się je na poczet surowszych. Zatem w przypadku takiego czynu należy zarówno ustalić miejsce popełnienia czynu zabronionego jako przestępstwo i osobno również miejsce popełnienia czynu zabronionego jako wykroczenie.

W tym miejscu chciałbym dodać za L. Gardockim i T. Grzegorzczakiem, że pewne typy czynów zabronionych, na gruncie prawa karnego i prawa wykroczeń, mogą być popełnione tylko przez działanie⁶³ lub tylko przez zaniechanie^{64, 65}. Są jednak i takie typy czynów zabronionych, z których wynika możliwość ich popełnienia zarówno przez działanie, jak i przez zaniechanie⁶⁶. W przypadku takich czynów nie można wykluczyć, że jeden czyn będzie stanowić zachowanie sprawcy polegające na działaniu oraz na zaniechaniu⁶⁷. Ponadto należy podkreślić, że do znamion każdej typizacji czynu zabronionego należy znamię czasownikowe (czynnościowe) opisujące zakaz określonego działania lub nakaz określonego działania⁶⁸. Mając powyższe na uwadze, nie można również tracić z pola widzenia, że działanie i zaniechanie należą do tej samej kategorii znamion, tj. znamienia czasownikowego (czynnościowego). Wskazane

⁶³ Przykładowo na gruncie prawa karnego zgwałcenie (art. 197 k.k.), a przykładem tego typu typizacji na gruncie prawa wykroczeń jest m.in. art. 55 k.w. (kąpiel w miejscu niedozwolonym).

⁶⁴ Przykładowo niezawiadomienie o przestępstwie (art. 240 k.k.). Na gruncie Kodeksu wykroczeń do takich czynów można zaliczyć np. typizację z art. 125 sprowadzającą się do niezawiadomienia o znalezieniu rzeczy albo przybłakania się cudzego zwierzęcia.

⁶⁵ Zob. szerzej L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 63; T. Grzegorzczak [w:] *Kodeks wykroczeń...*, s. 37.

⁶⁶ Przykładowo przestępstwo fałszywych zeznań opisane w art. 233 k.k., które może być popełnione na dwa sposoby, tj. w postaci zeznawania nieprawdy lub w postaci zatajenia prawdy. Na gruncie prawa wykroczeń przykładem takiego typu czynu zabronionego jest art. 82 k.w., który przewiduje odpowiedzialność za dokonanie czynności, które mogą spowodować pożar, jego rozprzestrzenianie się, utrudnienie prowadzenia działania ratowniczego lub ewakuacji, zaliczając do takich czynności te, które mogą nastąpić przez działanie (art. 82 § 1 pkt 4 lub 8 k.w.), i te, które mogą nastąpić przez zaniechanie (art. 82 § 1 pkt 3 lub 5 k.w.).

⁶⁷ Jeden czyn będzie stanowić zachowanie sprawcy polegające na zeznaniu nieprawdy co do określonych okoliczności faktycznych oraz zatajeniu prawdy co do innych okoliczności faktycznych.

⁶⁸ P. Zawiejski [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, Warszawa 2020, s. 96.

wyżej okoliczności prowadzą mnie do wniosku, że pierwszą podstawę wyodrębnienia miejsca popełnienia danego czynu zabronionego powinno się określać łącznie jako „miejsce działania lub zaniechania”, czyli miejsce realizacji przez sprawcę znamienia czasownikowego (czynnościowego). Zatem normatywne miejsce działania lub zaniechania będzie stanowić pierwsze wyodrębnione miejsce popełnienia każdego czynu zabronionego. Tak wyodrębnione miejsce popełnienia czynu zabronionego będzie stanowić zbiór co najmniej jednoelementowy. Każdy bowiem czyn zabroniony będzie charakteryzował się tym, że posiada co najmniej jedno miejsce wyodrębnione na podstawie przesłanki, jaką jest miejsce działania lub zaniechania działania. Jednakże zbiór ten może być również więcej niż jednoelementowy. Zbiór ten będzie składał się z więcej niż jednego elementu przykładowo wówczas, gdy sprawca dopuszcza się jednego czynu składającego się z określonego działania i zaniechania. Taka sama sytuacja wystąpi w przypadku tych typizacji, gdzie ustawodawca opisuje alternatywnie znamiona czasownikowe mogące prowadzić do wypełnienia znamion danego czynu zabronionego. Jeżeli zatem w takim przypadku sprawca swoim zachowaniem wypełni więcej niż jedno z tak alternatywnie opisanych znamion czasownikowych i jego zachowanie będzie stanowić jeden czyn, to efektem tego będzie wyodrębnienie więcej niż jednego miejsca popełnienia danego typu czynu zabronionego wyznaczonego na podstawie tej samej podstawy ustalenia miejsca popełnienia czynu zabronionego. W konsekwencji każdy czyn zabroniony będzie cechował się co najmniej jednym miejscem jego popełnienia, tj. miejscem działania lub zaniechania stanowiącego zbiór, którego skład utworzy jedno lub więcej miejsc działania lub zaniechania występujących w przypadku danego typu czynu zabronionego.

Ponadto ustawodawca w analizowanych przepisach Kodeksu karnego i Kodeksu wykroczeń, odmiennie niż w przypadku określenia czasu popełnienia czynu zabronionego, uznał za miejsce popełnienia czynu zabronionego nie tylko miejsce działania lub zaniechania, lecz unormował również dwa inne możliwe miejsca popełnienia czynu zabronionego. Miejsca te to miejsce nastąpienia skutku stanowiącego znamię czynu zabronionego oraz miejsce, gdzie taki skutek miał nastąpić według zamiaru sprawcy. Należy tutaj wskazać na znaczenie skutku jako znamienia czynu zabronionego. Znamię skutku charakteryzuje skutkowe (mate-